

Vývoj odívání v pravěku a starověku

JARMILA NAVRÁTILOVÁ

Vývoj odívání v pravěku a starověku

Jarmila Navrátilová

Recenzovaly:

PhDr. Barbora Půtová, Ph.D. et Ph.D.

PhDr. Jana Součková, DrSc.

PhDr. Marika Tisucká, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Na obálce: Torzo palácové fresky „Dvorní dámy“. Knóssos. Kréta

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Redakce Kamila Veselá

Jazyková korektura Vendula Kadlečková

Obálka, grafická úprava a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022

© Jarmila Navrátilová, 2022

Cover photo © ČTK / Mary Evans Picture Library / Hubertus Kanus, 2022

ISBN 978-80-246-4563-6

ISBN 978-80-246-3574-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod / 9

KNIHA I. VÝVOJ ODÍVÁNÍ V PRAVĚKU / 13

I. Paleolit. Starší doba kamenná / 14

Paleolit – mezolit / 15

Pleistocén – raný holocén / 15

Možné prostředí doby / 15

Mezolit – holocén / 17

Oděvní materiály / 18

Odívání / 18

Oděv / 20

Účes, doplňky, obuv / 24

Ozdoby – šperky / 25

Kresebné znázornění možného vývoje odívání / 27

Paleolit starší a střední / 27

Mladý paleolit a mezolit / 27

II. Neolit. Mladší doba kamenná / 42

Prostředí doby / 43

Přední východ / 43

Afrika / 44

Anatolie – Evropa / 45

Asie / 46

Oděvní materiály – výroba textilu / 47

Hotové přírodní materiály – kůže, listí, peří,
traviny / 47

Výroba textilu / 47

Odívání / 51

Oděv / 51

Účes, doplňky, obuv / 54

Ozdoby / 55

Výzbroj / 55

III. Doba měděná. Chalkolit – Orient. Eneolit – Evropa / 59

Možné prostředí doby / 60

Přední východ / 60

Afrika / 61

Evropa / 63

Indický subkontinent / 63

Asie – Čína / 63

Oděvní materiály – výroba textilu / 64

Přírodní materiály / 64

Výroba textilu / 64

Odívání / 65

Ženský šat / 67

Oděvy aranžované – nešité / 68

Oděvy sešíváné do tvaru roury – „navlékané“ / 68

Oděvy šité a tvarované – „oblékané“ / 69

Pláště a přehozy / 70

Oděvy z materiálů navlékaných / 70

Účesy, kosmetika, obuv, doplňky / 70

Účesy / 70

Úprava těla / 71

Pokrývky hlavy / 71

Obuv / 71

Holenice – ovinky / 71

Šperky, ozdoby / 72

Náhrdelníky – závěsy / 72

Čelenky / 72

Náramky a pažní ozdoby / 72

Drobné ozdoby / 72

Mužské oděvy / 72

Způsob odívání a přehled typů mužských oděvů
v době měděné / 72

Mužské oděvy šité – šat a suknice / 73

Mužské oděvy nešité / 73

Doplňky, obuv / 73

Oděvy nešité – kladené a obtáčené – „obálkové“ / 74

Oděvy sešíváné a celošíité – „oblékané“ / 75

Zbroj / 76

Zdobení, obuv, doplňky / 77

**Kresebný přehled vývoje odívání – závěr doby
měděné a další vývoj způsobu odívání
od doby bronzové / 81**

STAROVĚK. DOBA BRONZOVÁ A ŽELEZNÁ / 87

KNIHA II. ORIENT / 89

I. Přední východ / 90

1. Sumer / 90

Textilní výroba / 91

Odívání / 91

Ženské oděvy / 93

Oděvy speciální, ženské i mužské / 98

Mužské oděvy / 99

2. Babylon / 115

Výroba textilu / 116

Odívání / 116

Ženský šat / 118

Mužské oděvy / 120

Mužský šat / 120

3. Asýrie / 128

Textilní výroba / 129

Odívání / 129

Ženský šat / 130

Jednotlivé oděvní druhy / 131

Účes / 132

Kosmetika – líčení / 132

Pokrývky hlavy / 133

Obuv / 133

Šperky / 133

Mužský šat / 133

Mužský svrchní oděv / 135

Mužský základní šat / 136

Přehozy a pláště / 139

Zbroj / 139

Účes / 140

Vous / 140

Pokrývky hlavy / 141

Obuv / 142

Punčochy / 143

Opasky / 143

Šperk / 143

4. Chetité (Anatolie) / 153

Výroba tkanin / 154

Odívání / 154

Ženský šat / 154

Jednotlivé oděvní druhy / 155

Ženské účesy / 157

Pokrývky hlavy / 157

Obuv / 158

Šperky – ozdoby / 158

Mužský oděv / 158

Zbroj / 161

Účes / 161

Vous / 162

Pokrývky hlavy / 162

Obuv / 162

Opasky / 162

Ozdoby / 162

5. Elam (Írán) / 170

Textilní výroba / 172

Odívání / 172

Ženský oděv / 172

Účesy / 173

Líčení / 173

Pokrývky hlavy / 173

Obuv / 173

Šperk / 174

- Mužský oděv / 174
- Účes – vous / 174
- Pokrývky hlavy / 175
- Obuv / 175
- Opasky / 175
- Šperk / 175
- 6. Persie (Írán) / 178**
 - Oděvní materiály a výroba textilu / 181
 - Odívání / 181
 - Ženské oděvy / 182
 - Účesy / 183
 - Kosmetika – líčení / 183
 - Pokrývky hlavy / 183
 - Obuv / 183
 - Šperky / 183
 - Mužské oděvy / 183
 - Účes – vous / 187
 - Pokrývky hlavy / 188
 - Obuv / 188
 - Opasky / 188
 - Šperk / 189
- 7. Městské státy doby bronzové (Syropalestinská oblast) / 197**
 - Textilní výroba / 199
 - Odívání / 199
 - Ženský šat / 199
 - Šat / 200
 - Účes / 203
 - Líčení – kosmetika / 203
 - Pokrývky hlavy / 203
 - Obuv / 204
 - Šperky / 204
 - Mužský oděv / 204
 - Zbroj / 207
 - Účes, vous / 208
 - Pokrývky hlavy / 208
 - Obuv / 209
 - Opasky / 209
 - Ozdoby – šperk / 209
- 8. Foinikie (Fénicie) (Syropalestinská oblast) / 216**
 - Výroba textilu / 217
 - Odívání / 217
 - Ženský oděv / 218
 - Účes / 219
 - Kosmetika – líčení / 219
 - Pokrývky hlavy / 219
 - Obuv / 220
- Šperky / 220
- Mužský oděv / 220
- Účesy / 221
- Vous / 222
- Pokrývky hlavy / 222
- Obuv / 222
- Šperk / 222
- 9. Izrael – Juda (Syropalestinská oblast) / 225**
 - Výroba textilu / 227
 - Odívání / 227
 - Ženský šat / 227
 - Účesy, kosmetika, doplňky, obuv / 229
 - Mužské oděvy / 229
 - Účesy – vous / 232
 - Pokrývky hlavy / 233
 - Obuv / 233
 - Opasky / 233
 - Šperk / 233
- II. Afrika. Doba bronzová a železná / 237**
 - 1. Egypt / 237**
 - Výroba textilu / 240
 - Odívání / 240
 - Ženský šat / 242
 - Úprava hlavy / 247
 - Kosmetika – hygiena / 251
 - Doplňky / 252
 - Obuv / 253
 - Šperky / 253
 - Mužské oděvy / 255
 - Úprava hlavy / 263
 - Úprava vousu – kosmetika – hygiena / 265
 - Pokrývky hlavy / 266
 - Obuv / 267
 - Opasky / 267
 - Šperky – ozdoby / 268
- III. Euroasie. Doba bronzová / 282**
 - Možné prostředí doby / 284
 - Oděvní materiály / 284
 - Způsob odívání / 285
 - Oděv – vývoj oděvních druhů / 286
 - Ženské oděvy / 286
 - Účesy, pokrývky hlavy, kosmetika / 287
 - Obuv, doplňky, šperky / 288
 - Mužské oděvy / 288
 - Účes, pokrývky hlavy a obuv / 288
- IV. Asie. Doba bronzová a železná / 292**
 - 1 Indický subkontinent / 292**
 - Výroba textilu / 293
 - Odívání / 293
 - Ženský šat / 294
 - Účesy / 297
 - Kosmetika, doplňky, obuv / 297
 - Šperky / 298
 - Mužské oděvy / 299
 - Účesy, úprava vousu / 301
 - Doplňky / 301
 - 2. Čína / 308**
 - Výroba textilu / 309
 - Odívání / 309
 - Ženský oděv / 310
 - Úprava hlavy, kosmetika, doplňky / 311
 - Mužský oděv / 312
 - Zbroj / 313
 - Úprava hlavy, doplňky / 313
 - 3. Skythové. Doba železná / 320**
 - Textilní výroba / 321
 - Odívání / 321
 - Ženský oděv / 323
 - Účes, kosmetika, doplňky / 325
 - Mužský oděv / 326
 - Zbroj / 329
 - Úprava hlavy, kosmetika, obuv, doplňky / 330
 - Šperky – ozdoby / 330
 - 4. Hunové / 337**
 - Oděvní materiály / 338
 - Způsob odívání, oděv / 338
- KNIHA III. EVROPA / 341**
 - I. Evropa střední a severní / 342**
 - 1. Kmeny doby bronzové / 342**
 - Možné prostředí doby / 343
 - Výroba textilu / 345
 - Odívání / 346
 - Ženský oděv / 347
 - Úprava hlavy, doplňky, obuv / 351
 - ŠPERKY A SPINADLA / 352
 - Mužský oděv / 354
 - Zbroj / 356
 - Úprava hlavy, obuv, doplňky, šperky / 357
 - 2. Kmeny doby halštatské / 365**
 - Prostředí doby / 366
 - Textilní výroba / 370
 - Odívání / 370
 - Ženský oděv / 373

- Úprava hlavy, doplňky, obuv / 378
 - Ozdoby a šperky / 378
 - Mužský oděv / 380
 - Úprava hlavy, doplňky, obuv / 383
 - Šperky – ozdoby / 384
 - 3. Keltové / 389**
 - Textilní výroba / 391
 - Odívání / 392
 - Ženské oděvy / 395
 - Úprava hlavy, doplňky, obuv / 398
 - Šperky, ozdoby / 400
 - Mužské oděvy / 402
 - Laténská zbroj / 407
 - Úprava vlasů, vousů, kosmetika / 409
 - Doplňky / 409
 - Šperk / 410
 - 4. Germáni / 415**
 - Textilní výroba / 418
 - Odívání / 419
 - Ženský oděv / 421
 - Účes / 427
 - Kosmetika / 428
 - Doplňky / 428
 - Šperk / 429
 - Mužský oděv / 432
 - Zbroj / 435
 - Účesy / 436
 - Vous / 437
 - Kosmetika – nástroje / 437
 - Doplňky / 438
 - Šperk / 440
- II. Východní Středomoří / 449**
- 1. Kréta / 449**
 - Výroba textilu / 450
 - Odívání / 451
 - Ženský oděv / 452
 - Účesy, kosmetika, doplňky, obuv / 457
 - Ozdoby – šperk / 459
 - Mužský šat / 459
 - Zbroj / 461
 - Úprava hlavy, obuv, doplňky / 461
 - 2. Achajská Helada / 469**
 - Výroba textilu / 471
 - Odívání / 471
 - Ženský oděv / 472
 - Účesy, kosmetika, obuv, doplňky / 474
 - Šperky / 475
 - Mužské oděvy / 476
 - Zbroj / 477
 - Úprava hlavy, obuv, šperky / 477
 - 3. Řecko / 482**
 - Textilní výroba / 484
 - Vývoj řeckého odívání v historických etapách / 485
 - Ženské oděvy / 490
 - Způsob zhotovování, výzdoby a výroby ženského šatu / 492
 - Účesy / 502
 - Kosmetika – hygiena / 503
 - Doplňky / 504
 - Obuv / 505
 - Drobné doplňky / 506
 - Šperky / 506
 - Mužský oděv / 508
 - Mužské oděvy nešité, kladené a „aranžované“ / 510
 - Zbroj / 515
 - Účesy, vous / 517
 - Pokrývky hlavy / 518
 - Obuv, opasky / 518
 - Mužský šperk / 520
- III. Západní Středomoří (Hispanie a Apeninský poloostrov) / 541**
- 1. Iberové – Sardové / 541**
 - Výroba textilu / 543
 - Odívání / 543
 - Ženské oděvy iberské a sardské / 543
 - Účes, kosmetika, doplňky, obuv / 544
 - Šperk / 545
 - Mužské oděvy / 545
 - Účes, doplňky, obuv / 546
 - Zbroj / 546
 - 2. Etruskové / 549**
 - Textilní výroba / 551
 - Odívání / 551
 - Ženský oděv / 554
 - Účesy, kosmetika, doplňky, obuv / 558
 - Šperky / 559
 - Mužský oděv / 560
 - Zbroj / 562
 - Úprava hlavy, doplňky, obuv / 563
 - Šperky / 564
 - 3. Řím (Apeninský poloostrov) / 579**
 - Výroba textilu / 582
 - Odívání / 582
 - Ženský šat / 584
 - Účesy / 588
 - Kosmetika, hygiena / 589
 - Pokrývky hlavy / 590
 - Ženská obuv / 590
 - Doplňky / 591
 - Šperk / 591
 - Mužské oděvy / 592
 - Zbroj – zbraně / 598
 - Mužské účesy / 599
 - Vous / 599
 - Kosmetika – hygiena / 600
 - Doplňky, obuv / 600
 - Šperk / 602
- Souhrn / 618
Použitá literatura / 620

ÚVOD

Tato kniha mapuje populární formou dosud nezpracovanou tematiku počátku vývoje způsobu odívání i druhů oděvů dodnes používaných. Upozorňuje na dlouhý proces zlepšování jejich funkčnosti i na způsob, jak rozdílně jej jednotlivé kultury a etnika řešily. V současné době jsou již výsledky moderní archeologie na úrovni, která dovoluje nahlédnutí i do časů velmi dávných. Poměrně značná komplexnost nalezených materiálů umožňuje jak pochopení historických souvislostí dějů, dříve spadajících do oblasti mýtů, dnes již vysvětlitelných a zařazených do kontextu historicky ověřených událostí, tak i posouzení vývoje umělecko-řemeslných dovedností našich předků.

Díky lidem, kteří archeologii zasvětili svůj život, ubývá bílých míst prehistorie. Přibývá, a to již v určité komplexnosti, stále více poznatků o vývoji lidských populací i následném rozvoji jejich mimořádných dovedností a tvůrčích schopností. Díky nim bylo lidstvo schopno v poměrně krátkém období téměř šesti tisíc let od konce pravěku vybudovat dnešní vysoké civilizace.

Díky snaze a mravenčí práci archeologů, vykopávacích bez oddechu minulost lidstva, bylo možno po téměř dvacetipětiletem úsilí shromáždit dostatek potřebného historického i fotografického materiálu k prostudování některých nesporných fakt, osvětlujících i způsob oděvního vývoje v okruhu jednotlivých starověkých civilizací.

Důležitý byl výběr právě těch etnik, jejichž oděvní či textilní tvorba obohatila v různé míře celkový vývoj odívání jak o nové oděvní materiály i nové oděvní druhy a typy, tak o pokrokový způsob zhotovování a oblékání šatu – nový oděvní styl.

Právě díky nesporné tvůrčí invenci v oděvní tvorbě těchto starověkých národů byl posunut a urychlen celkový vývoj odívání, a to již v pradávnm bronzovém období, v míře dodnes udivující. Jsou to právě fakta, demonstrována značným množstvím archeologických nálezů z umělecké tvorby národů starověku, která pomáhají zaplnit již zmíněné bílé místo, které ve výčtu poměrně podrobně historiograficky zpracovaných tvůrčích dovedností lidí starověku chybí. Je to bezesporu pravěká a starověká oděvní tvorba a její postupný vývoj k dnešním formám.

Poměrně podrobně jsou již zmapovaná některá starověká řemeslná odvětví, např. výroba keramiky, kovovýroba i umělecké využití drahých kamenů, skla a kovu ve šperkařství či při výrobě zbraní. Bohužel starověká oděvní tvorba a její velmi komplikovaný vývoj v celém komplexu doplňujících faktorů, tvořících již „módu“, kterou formuje jak materiál a jeho barevnost, tak i doplňky, účes, líčení a šperk, prozatím patrně detailně zpracována nebyla. Záměrně nejsou v této studii uvedena etnika, jejichž dosud známá oděvní tvorba spadá až do raných období středověku, ale o jejichž starších obdobích způsobu odívání není doposud nic známo. Jedná se o původní etnika Ameriky, v Evropě pak např. Slovanů.

Je jisté, že i do budoucna zůstane mnohé nedořešeno. Na své luštitelé čekají ještě některé starověké písemné systémy i jazyky prozatím nesrozumitelné, které by mohly v mnohém osvětlit dávné historické události a způsob života, včetně úrovně dovedností krejčovských a odívání, etnik, o kterých toho prozatím není mnoho známo.

Mnohé ze starověkých kultur nelze ještě etnický zařadit ani postihnout místo jejich vzniku a prvních sídlišť. Nejsou známe ani migrační trasy, které je posléze dovedly tam, kde vytvořily rozsáhlé, vyspělé civilizace, a posunuly tak lidstvo opět o stupínek dále. Nelze posoudit, jaké vlivy a inspirace působily během těchto, často generačních přesunů na jejich oděvní styl, který se začal postupně dále rozvíjet již v zcela jiném prostředí, v sousedství často zcela jinak se oblékajících národů s vyšší či nižší civilizační a kulturní úrovní. Někteří přistěhovalci, jako například mezopotamští Sumerové, dovedli svým oděvním stylem ovlivnit nejen Mezopotámii, ale i část Předního východu dokonce na tisíciletí.

Postupný civilizační a kulturní vývoj a s ním i výrazné změny způsobu života, posunující starověká etnika od rolnických komunit k civilizacím městského typu a posléze v jistém smyslu organizovaným státním útvarům doby železné, však známý je. Dokládají jej nálezy památek na jejich řemeslnou i výtvarnou, často obdivuhodnou činnost. Dodnes k nám promlouvá jejich umění, ať již se jedná o sochy, reliéfy, keramiku, šperk či kovovou zbraň s nádhernou výzdobou, ale i o oděv.

Čas a hlavně klima, v některých případech i pohřební zvyklosti, například spalování mrtvých, byly častou příči-

nou, že se z těchto prastarých dob z okruhu některých etnik, až na nepatrné výjimky, bohužel téměř nic ze starověké oděvní tvorby – ať již základním materiálem byla kůže, či textil – nezachovalo. Nacházeny jsou pouze artefakty z kamene, kosti, mušloviny nebo kovu. Vesměs se jedná o šperky a různé ozdoby. Organické látky v normálním či teplém klimatu podlehly zkáze. Výjimku tvoří reálné nálezy oděvů, zachované extrémně suchým nebo zmrzlým prostředím či v močálech a rašeliništích. Neporušený oděv z doby bronzové byl zachován i ve vydlabaných kmenech severských „stromových rakví“ pod mohylami.

Jedinou stopou zůstávají v některých případech velmi kusé, převážně hospodářské tabulkové záznamy, ale i skalní malby a posléze umělecké předměty či dekorativní výzdoba obydlí.

Důležitým vodítkem jsou i zprávy starověkých historiků, cestovatelů či vojevůdců, osvětlující poněkud způsob života, odívání i řemeslné výroby. Známé jsou např. postřehy Caesarovy o oblečení jeho keltských protivníků. Život a oděvy Keltů, ale též Egypt doby železné zaujaly zřejmě i zcestovalého řeckého historika Herodota z Halikarnasu. Ovšem tyto zprávy, pokud se týká způsobu odívání a šatu, jsou jen velmi kusé. Jsou pouze minimem kamínek do celkové velmi široké a složité mozaiky starověkého odívání.

Hlavním materiálem, z kterého je dosud stále možno čerpat a který bohužel není vždy v plné míře zpřístupněn pro zpracování jakékoliv práce s tak širokou a větvící se tematikou, jako je odívání v pravěku a starověku, jsou publikované archeologické nálezy maleb a také předmětů s figurativní tematikou – sochy, sošky a reliéfy. Znázorňují sice převážně božstva a aristokracii, nicméně i jejich značně honosná roucha nesou, pokud se týká tvaru oděvu, někdy i stylu výzdoby, pečeť dobového odívání určitého etnika.

Ještě informativnější jsou samozřejmě malby, jak skalní, tak nástěnné, zdobící domy i hrobky. Prezentují umění i oděv méně i více vyspělých, jak pravěkých, tak starověkých civilizací. I ty nejstarší jsou často již provedené barevnou hlinkou a zasazeny do odpovídajícího prostředí. Určují i typ a způsob použití znázorněného oděvu. Na některých malbách, kresbách i reliéfech je možno vystopovat i způsob odívání služebnictva a lidových vrstev.

Není toho samozřejmě mnoho, z čeho lze vycházet. Ovšem jsou to nesporná a časově zařaditelná fakta,

dle kterých bylo možno hlavní aspekty oděvního vývoje v okruhu jednotlivých etnik určitým způsobem sledovat.

Takto bylo možno zmapovat alespoň částečně vývoj i postupné rozšiřování spektra oděvních druhů a typů, důležitých pro měnící se způsob života různých etnik i posun jejich řemeslných, v tomto případě krejčovských dovedností při výrobě, tvarování a výzdobě rouch. U jednotlivých starověkých národů tak bylo možno určit a přibližně datovat i některé sporné oděvní nálezy. Bohužel popsání nebo kresebné zachycení tvaru těchto ne vždy příliš zřetelně a s logikou ztvárněných, často složitě aranžovaných a z oděvního hlediska málo čitelných kreací na schematických kresbách, zachycujících pouze podstatné rysy oděvu, nebylo vždy nejsnadnější.

Je zcela evidentní, že zájmem každého oděvního výtvarníka by měla být komplexní znalost historie, a to i velmi dávné. Oděvní tvorba má jednu z nejdelších historií, která rozhodně nezačíná jihoevropskou antikou. Bohužel čtyři tisíce roků uvědomělé oděvní tvorby poměrně velmi vyspělých civilizací před ní, včetně vývoje základních oděvních druhů již během pravěku, jako by vůbec neexistovalo. Přitom by patrně každý oděvní výtvarník byl překvapen, jak nápadité a esteticky zajímavé oděvy byli schopni naši předkové z často nedokonalých materiálů vytvořit a bez přesných stříhů si poradit s jejich tvarem a funkcí.

Je patrně značně důležité, aby oděvní či kostýmní výtvarník měl dle výše svého zájmu alespoň možnost poznat základy toho, s čím při své práci přichází dennodenně do styku, jako například jak a kde vznikly a v okruhu kterých etnik se vyvinuly i jakým dalším vývojem prošly formy různých dnešních druhů a typů oděvů. Mnohé z nich jsou dle způsobu zpracování, oblékání i funkce prakticky obdobné jako v minulosti. I dnes se nám periodicky v módních vlnách objevují oděvy „ovíjené-obálkové“ či „kasulové“ – otevřené, přes hlavu navlékané ornátové typy, dále různé typy nešitých plážových oděvů, aranžovaných z kusu tkaniny či jednoduché letní, jen v bocích sešíváné šaty typu ríz a samozřejmě i oděvy celošité pevné formy, krejčovsky zpracované, různě tvarované, často i se složitým, pevně uchyceným vnitřním aranžmá. Všechny tyto typy oděvů a mnoho dalších dnes běžných jako overaly, vesty, kabátce, haleny, sukně, kalhoty a další jsou v různých fázích vývoje

je nacházeny ve figurativní výzdobě starověkých památek nebo reálných nálezích.

Účelem této knihy je pokud možno objektivní a z oděvního hlediska reálné zachycení raných fází počátků výroby oděvů, techniky jejich zpracování, postupného formování různých tvarů oděvu i měnícího se způsobu oblékání, od tepelně ochranného krytí těla přes jednoduché typy šitých oděvů až k často luxusní starověké módě. Pokusila jsem se, aby tato práce byla pro zainteresovaný okruh čtenářů natolik informativní, aby alespoň částečně objasnila některé dosud opomíjené souvislosti oděvního vývoje, z hlediska nejen archeologů a historiků, ale i oděvních odborníků.

Tato publikace by měla dát alespoň částečně odpověď na to, jak a v okruhu kterých etnik jednotlivé, dnes známé druhy a typy oděvů vznikly i jak k těmto formám odívání a v důsledku jakých faktorů či životních podmínek starověké populace došly. Nesporně zajímavé je, jak se dopravovaly k určité úrovni tvarování šatu dle těla, k jeho výtvarnému pojetí a řešení zdobných detailů, které přesahuje prostou funkčnost oděvu, i jak vznikla dodnes překvapující starověká etnická móda.

Právě pro dnešní oděvní a kostýmní výtvarníky bude patrně překvapující bohatost tvarů i invence v umělecké výzdobě starověkých rouch. Překvapuje i odvaha a módní cit v použití často zcela současných módních prvků, včetně kombinací barev a vzorů. Lze jen obdivovat fantazii pradávných šiček, zhotovujících roucha pro své pány. Jejich nápaditost v tvarování a výzdobě šatu by mohla v některých případech zastínit i módní hity současných přehlídek. Při studiu starověkých oděvů lze v nejednom případě zjistit, že mnohé z toho, co lze pokládat za současné, módní a výstřední, bylo již vymyšleno kdysi, v dobách značně dávných.

Tato práce, v které jsem se snažila o vystopování často překvapivých souvislostí, charakteristických pro určité fáze oděvního vývoje, je věnována právě lidem, jejichž profese vyžaduje studium dosud těžko získávaného komplexního, historickooděvního materiálu z období pravěku a starověku. Odborných publikací zabývajících se historií i umělecko-řemeslnými činnostmi těchto období je značné množství, ovšem oděvní výroba, která k nim neodmyslitelně patří, je zmiňována buď jen okrajově, nebo vůbec ne.

Z tohoto důvodu, jako základ pro další rozvinutí této dosud tak opomíjené problematiky vývoje oděvů pradávné minulosti, byla zpracována tato kniha, podávající poněkud komplexnější přehled této tematiky. Předpokládám, že si to tato rozsáhlá, dosud zanedbávaná, základní část oděvní historie zaslouží. Její další, lépe dokumentované, a proto lehčeji uchopitelné epochy jako středověk, novověk a rané fáze doby moderní si již vysloužily několikeré zpracování.

Předložená práce je rozdělena do osmi částí. První je věnována pravěkému odívání všech vývojových etap a další oděvům, účesům a doplňkům hlavních oblastí starověkého světa a kulturám i civilizacím tam žijícím, v jejichž okruhu se dnešní druhy a typy oděvů vyvíjely.

V úvodu kapitol věnovaných odívání jednotlivých etnik je i stručný nástin prostředí, které pokládám z hlediska vzájemného ovlivňování a proměn v oděvním vývoji jednotlivých etnik za značně důležité. V kostce jsou uvedeny i hlavní politické události, jejichž důsledkem byly náhlé změny, které měly zásadní vliv jak na jejich kulturu, tak na další vývoj jejich již vžitého oděvního stylu. Dokládají např., proč se jejich způsob odívání začal postupně měnit a ubírat jiným směrem.

Text doplňují schematické nákresy, přibližující postupný oděvní vývoj během staletí až tisíciletí u jednotlivých pravěkých a starověkých etnik i národů, jejichž oděvní tvorba byla pro vývoj odívání ve světě důležitá. Jsou zhotoveny dle zobrazení oděvů na skalních malbách či malbách zdobících interiéry starověkých obydlí a hrobek i oděvů z nálezů uměleckých předmětů s figurativní výzdobou a také reálných oděvů, nalezených ve zmrzlém stavu či v severských slatinách nebo asijských pouštích.

Kresby mají pokud možno názorně přiblížit jak možný tvar, způsob zpracování a výzdobu pravěkých a starověkých oděvů, často nepříliš zřetelně znázorněných na autentických nálezích, tak jednotlivá datovaná vývojová období s postupnými změnami a přechody. Dokládají v kontextu nejen vývoj různých druhů oděvů, ale např. i postupný vývoj zpracovávání šatu v odívání jednotlivých etnik od oděvů nešitých „aranžovaných“ k šatu pouze sešívávanému „navlékanému“ a posléze šitému a tvarovanému „oblékanému“.

Snad bude díky dalším archeologickým výzkumům a publikovaným materiálům v budoucnosti umožněn ješ-

tě hlubší průzkum této problematiky. Ten by měl zaplnit postupně bílá místa v tak rozsáhlém a komplikovaném odvětví umělecko-řemeslné činnosti, jakým starověká oděvní tvorba bezesporu je.

Doufám, že i tak tato kniha splní účel, pro který byla zpracována, a stane se potřebnou studijní pomůckou pro zainteresované osoby i základem pro další výzkumnou činnost v tomto odvětví. Snad ji ocení i ti, kteří se vytvá-

řením a vymýšlením oděvů, jak civilních, tak historických, profesionálně zabývají. Snad v tvorbě prapředků najdou i určitou inspiraci.

Můj dík patří všem autorům publikací z oblasti archeologie, historie i literatury faktu, kteří se alespoň okrajově ve svých pracích zmiňují o odívání některé ze starověkých kultur, za možnost prostudování již publikovaných fakt a použití fotomateriálu.

Dále děkuji za poskytnutý materiál či radu historikům dr. Janě Součkové, dr. M. Dufkové, dr. Heleně Heroldové, dr. Ludmile Kybalové, Mgr. Kristýně Urbanové, dr. J. Bendovi, CSc., a archeoložce dr. Ivaně Pleinerové a za čas věnovaný prohlídce části pojednávající o pravěku i profesoru dr. Jiřímu Svobodovi.

KNIHA I.

VÝVOJ ODÍVÁNÍ V PRAVĚKU

Doplněno kresbami znázorňujícími možný vývoj oděvních druhů v závěru staršího, ve středním a mladém paleolitu a mezolitu. Kresebná dokumentace dle autentických archeologických nálezů z různých kontinentů (Evropa, Přední východ, Afrika, Asie, Austrálie).

I. Paleolit – mezolit	s. 14
II. Neolit	s. 42
III. Eneolit – chalkolit	s. 59

I. PALEOLIT

STARŠÍ DOBA KAMENNÁ

Chronologie

Pleistocén

Nejstarší paleolit: 2 250 000–750 000 př. n. l.

Starý paleolit: 750 000–350 000 př. n. l.

Střední paleolit raný: 350 000–250 000 př. n. l.

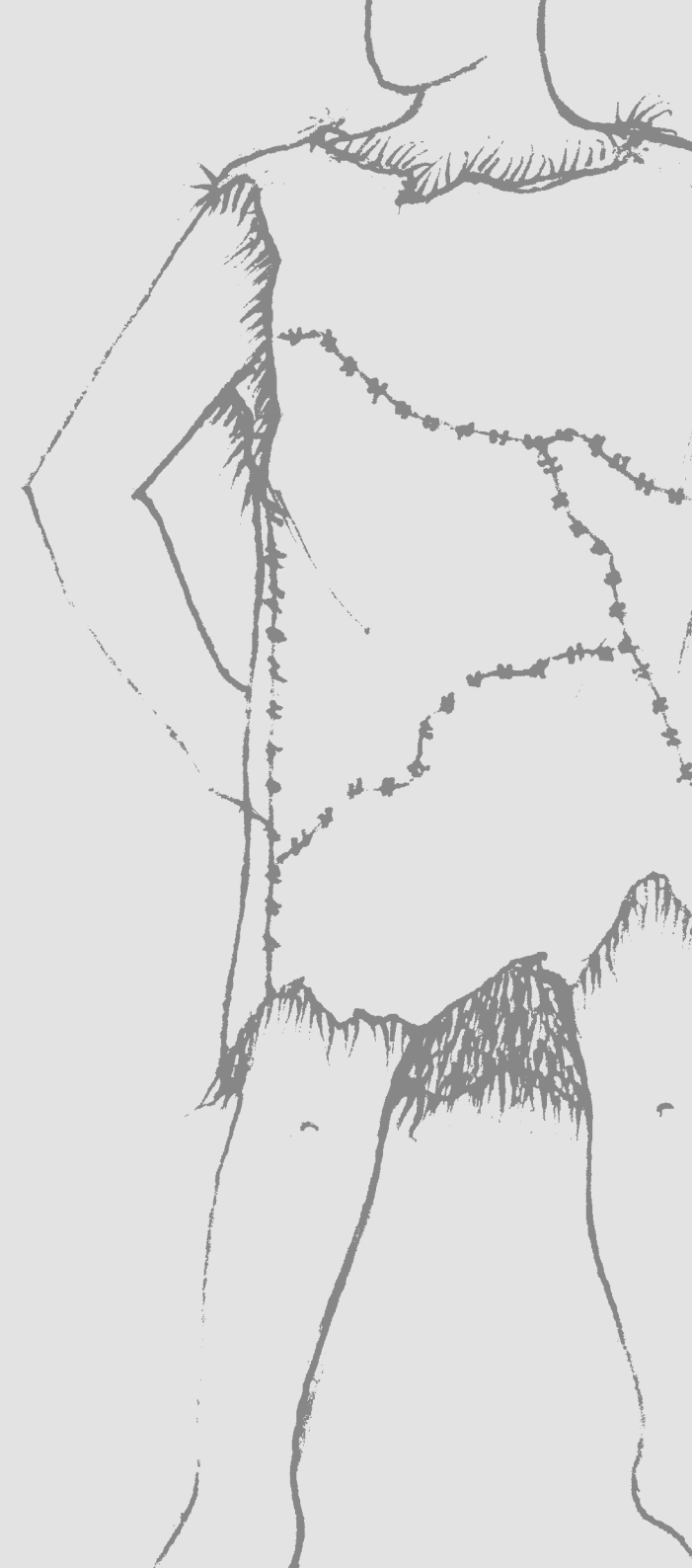
Střední paleolit: 250 000–40 000 př. n. l.

Mladý paleolit: 40 000–14 000 př. n. l.

Pozdní paleolit: 14 000–10 000 př. n. l.

Holocén

Mezolit: 10 000–8000 př. n. l.

PALEOLIT – MEZOLIT

PLEISTOCÉN – RANÝ HOLOCÉN

MOŽNÉ PROSTŘEDÍ DOBY

Ke vzniku civilizačních a kulturních tradic lidských populací patří kromě vývoje ve způsobu zajišťování obživy, bydlení a posléze obhospodařování půdy i rozvíjející se inteligence a myšlení nutící lidské populace k určité konstruktivní tvůrčí činnosti v osvojování si řemeslných znalostí. Tyto aspekty odlišnosti člověka od jeho zvířecího okolí je nutno hledat na samém počátku, hluboko v pleistocénní prehistorii. Kde ležela skutečně nejstarší kolébka lidstva, bylo-li to v Africe, kde jsou dnes nacházeny pozůstatky nejstarších hominidů, či byl-li prapředkem druhu „homo sapiens“ „asijský nartoun“ pohybující se po kontinentě před 50 000 000 lety, je dnes stále v oblasti dohadů. V každém případě to byl tvor, z něhož se díky jeho adaptabilitě a genetickému vybavení postupně vyvíjeli hominidé. Pozůstatky těchto pralidů jsou nacházeny i na jiných místech planety, odkud se po překonání dalších vývojových stupňů vydali již jako „homo sapiens sapiens“ dobýt planetu zemi.

Jejich vybavenost pro překonání drastických životních podmínek, které jim připravila planeta svými ničivými klimatickými výkyvy, jejichž následkem byla zemětřesení a zalévání částí kontinentů při odtávání ledovců, byla obrovská. Člověk přežil a jeho postupná invaze do dalších oblastí světa byla často obranou a jedinou možností tohoto přežití. Migrace byly umožněny za nižšího stavu světových oceánů, kdy zalednění či řetězce bývalých ostrovů vytvořily mezi pevninami mosty, po kterých se hominidé rozšiřovali i do jiných částí světa, o čemž svědčí např. středně paleolitické, 60 000–40 000 let staré australské skalní malby.

Asi před 120 000 lety žil a lovil v Asii i na evropském kontinentě hominid znající již kamenné nástroje a pohřbívací své mrtvé. Byl to „homo sapiens“, člověk neandrtálský. Tato čeleď neměla sílu a potřebnou inteligenci k dalšímu dlouhému vývoji, který ji ještě čekal. Tyto vlastnosti naopak patrně nechyběly čeledi hominidů, která se začala dle nejstaršího nálezu, jehož stáří bylo určeno

na 130 000 let, paralelně vyvíjet před statisíci lety ve východní části Afriky a dále rozšiřovat po pevninách. Tato čeleď hominidů s názvem homo sapiens sapiens byla již předobrazem člověka dnešního. V období mladého paleolitu překryla zbytky neandrtálců, kteří vymírají asi před 35 000 lety.

Nahrazuje je hominid, známý prvně z francouzského nálezu pod převisem skály Magnon, kde patrně nalezený muž sídlil. Odtud název „člověk kromagnonský“, jehož stáří bylo určeno na 25 000 let. Tento člověk měl již potřebné vlastnosti, inteligenci i přizpůsobivost a jeho další vývoj byl daleko rychlejší než předchozích hominidů. Během desítek tisíc let se přizpůsoboval klimatickým podmínkám obývaných oblastí, pokud se týká výšky, síly či ochranné pigmentace pleti, ale i celkové fyziognomie. Vznikaly rasy a v místech jejich vzájemného styku další kontaktní typy jako platforma dalšího etnického vývoje. Zhruba před 15 000 lety byly pravděpodobně řídké osídleny všechny kontinenty.

Čemu patrně musely všechny živé organismy na zemi během paleolitu čelit a jaké překážky byli nuceni lidé, živící se namáhavým a riskantním způsobem lovu a sběračstvím hotových přírodních produktů překonávat, je předmětem neustálého zkoumání. Průběžný vývoj hominidů při jejich neustálých přesunech a zoufalé snaze po obživě či vzhledem ke klimatickým změnám, nutícím tlupy k dlouhodobým migracím i osídlení dalších pevnin, se snaží přiblížit nejnovější poznatky a hypotézy.

Teorii je více, vesměs pouze spekulativních. Jedna z nich, zpracovaná profesorem Ch. H. Hapgoodem, je založená na hypotéze o pravděpodobných posunech zemské kůry i posunu pólů, opakujících se zhruba po 40 000 letech. Udajně tím vzniklo periodicky se opakující zaledňování a odledňování částí kontinentů, včetně finálních důsledků, které se na postižených územích projeví. Pro pevninské oblasti dostávající se posunem pólů postupně do arktické zóny nastávají katastrofická období. Postupující zaledňování ničí všechn život, umírá fauna i flóra a lovecké lidské tlupy migrují za potravou. Naopak oblasti, kde ledová kůra odtává, přesunující se do mírného klimatu, jsou zaplavovány zvyšující se hladinou vod ve vnitrozemí i okolních mořích. Slapové vlny zalévají části pevnin potopou, mizí ostrovy a zvyšuje se seismická činnost. Fragменты prasta-

rych map, dnes objevených v depozitářích, nás seznamují s nyní již neexistujícími ostrovy i odledněnými částmi dnes zaledněného Grónska či Antarktidy.

K posunu, který patrně prvně ovlivnil život člověka, došlo snad v období zhruba před 91 600 lety, kdy se odlednily oblasti Severní Ameriky: Kordiliery, Kanada i Aljaška, a do polární zóny bylo naopak vtaženo Grónsko, severní Evropa a Antarktida. Populacím lidí, žijících v oblastech klimatických změn, zbývalo buď přizpůsobení se, nebo migrace. Je známo, že i v Evropě v době ledové byl člověk nucen se přizpůsobit a bojovat o přežití. Části kontinentů, které se odlednily, se zaplnily flórou a faunou. Přesunují se tam i lidské lovecké tlupy.

K dalším obrovským změnám klimatu dle teorie profesora Hapgooda dochází v období 50 600 let př. n. l., kdy se postupně začíná přesunovat arktická oblast opět nad Severní Ameriku, v oblasti Laurentinské vysočiny a Hudsonova zálivu. V polární zóně zůstává i nadále Grónsko a tzv. Velká Antarktida na jihu. Evropa se pomalu odledňuje, mírnější klima má i Sibiř s Aljaškou. Objevuje se tam stepní flóra a hojnost zvěře, od mamutů a šavlozubých tygrů po běžné druhy. Při nízkém stavu vody je opět volný průchod ze Sibíře na Aljašku přes Beringův průliv a potom koridorem mezi mrazivými Kordilierami a Laurentinskou vysočinou dále na americký kontinent.

Ovšem již dnes vznikají určité pochybnosti, byla-li celá Amerika zalidněna pouze ze severu po souši, nebo také od moře. To jsou velké otazníky pravěku. Nejsou známy ani možné ostrovní šňůry či pevninské mosty, které mohly při zvyšující se seismické činnosti, či poklesu, nebo naopak nárůstu hladiny oceánů v obdobích těchto zásadních klimatických změn vzniknout. Něco o možnostech ostrovních šňůr při poklesu hladiny moře napovídají již zmíněné 60–40 000 let staré australské skalní kresby. Je známa existence dalších ostrovů mezi Evropou a Amerikou, dnes zmizelých. Poslední nálezy ženských pleistocénních pozůstatků v pobřežní zóně Ameriky nevyklučují osídlení tohoto kontinentu ještě před severskými migracemi lovců a sběračů mongolské etnicity, a to směrem z Tichomoří. Po dalším posunu zemské kůry v době zhruba před 50 600 lety nastává téměř 40 000 let relativního klidu, kdy až na zaledněné Grónsko, severovýchod Kanady a tzv. Velkou Antarktidu bylo v ostatních částech světa mírné